

La vil·la romana de la Llosa (Cambrils, Baix Camp)

JOSEP M. MACIAS SOLÉ I ESTER RAMON SARIÑENA*

INTRODUCCIÓ

La vil·la romana de la Llosa constitueix el jaciment arqueològic més emblemàtic del terme municipal de Cambrils. La trobada, el febrer de 1992, del conjunt de bronzes més importants efectuada al nostre país, ha incrementat substancialment l'interès arqueològic i social per aquest jaciment, el qual encara es troba en una fase inicial de coneixement. Aquest article pretén exposar breument les dades generals d'aquesta vil·la i, principalment, fer conèixer els elements integrants del conjunt de bronzes els quals, un cop finalitzin els treballs de restauració, esperem que siguin objecte d'una publicació més extensa.

El jaciment en qüestió, es troba en la partida homònima que li dona nom i al costat occidental del barranc de la Verge del Camí, molt pròxim a l'actual línia costera. S'hi accedeix a partir de l'entramat urbà i es troba fortuïtament l'any 1980 arran del desenvolupament del Pla d'urbanització en aquest sector de la ciutat, identificat com a polígon 30. Després d'uns anys d'incertesa, l'Ajuntament de Cambrils considerà oportú paralitzar les obres del polígon fins que les prospeccions arqueològiques determinessin la magnitud de les restes. Així, els anys 1983 i 1984 es desenvoluparen les tres primeres excavacions arqueològiques (MASSÓ/RAMON/MAGRINYÀ, 1990).

Després d'aquests primers treballs, el jaciment restà abandonat durant un llarg període de temps, en el transcurs del qual continuà l'activitat constructiva en l'entorn seu. Aquest fet afectà notablement el jaciment, tant per la destrucció d'una part de la vil·la, com per l'abocament de terres i formigó en l'àrea que anteriorment havia estat objecte d'estudi. No seria fins l'any 1990, quan després d'una breu campanya de delimitació, se'n continuaren els treballs d'excavació. Aquesta vegada hi va participar per primer cop un camp de treball organitzat per l'Institut Català de Serveis a la Joventut.

* CÒDEX SCCL-ARQUEOLOGIA I PATRIMONI

Des de l'any 1991, aquest jaciment ha estat excavat per l'empresa CÔDEX SCCL-Arqueologia i Patrimoni. En aquest període de temps s'hi han fet tres campanyes d'intervencions, dues de les quals conjuntament amb treballs de camp. Es preveu que en el futur s'hi faran més intervencions arqueològiques, dintre de la concepció manifestada en el projecte elaborat per CÔDEX i E. Ramon: *Projecte integral d'intervenció arqueològica i condicionament museogràfic de la vil·la romana de la Llosa (Cambrils, Baix Camp)*; lliurat al Servei d'Arqueologia i a l'Ajuntament de Cambrils.

EL JACIMENT

El solar de propietat municipal en el qual s'estén la part coneguda de la vil·la, ocupa un rectangle aproximat de 70 metres d'amplada per 250 de llargària. Els diferents treballs fets en aquesta àrea –excavació en extensió, delimitació amb sondeigs i rases–, no han permès identificar la part residencial de la vil·la.

El sector més conegut es localitza a uns 110 metres de l'actual línia de costa, i s'hi han desenvolupat totes les excavacions en extensió realitzades. Així, es coneix una àrea aproximada de 500 metres quadrats, en la qual s'ha identificat la zona industrial de la vil·la. En aquesta zona, s'hi ha documentat un conjunt de sis presumptes dipòsits adossats i alineats en dues filades, alguns dels quals s'han excavat totalment o parcialment. A més, s'han descobert quatre estances, dues de les quals amb paviments d'*opus signinum*, diverses conduccions d'aigua, i les restes molt malmeses d'un *hipocaustum*.

Des dels inicis, aquest sector s'interpretà com la part industrial, dedicada possiblement a la fabricació de salaons, salses i, en extensió, a l'explotació dels recursos pesquers.¹ Els treballs posteriors han pogut determinar que aquesta funcionalitat no devia existir en els primers moments de vida de l'assentament, sinó que sembla tractar-se d'una transformació posterior. No obstant això, aquesta hipòtesi s'haurà d'aclarir quan es completi l'estudi en extensió del sector.

En sectors més allunyats de la costa s'han fet els treballs de delimitació. Fruit d'aquests treballs ha estat la documentació d'un petit dipòsit d'*opus signinum* i de diferents murs associats a nivells arqueològics rics en materials ceràmics. A l'extrem nord de la parcel·la, s'han pogut igualment identificar i localitzar algunes estructures molt malmeses, que han estat considerades magatzems o estances, que semblaven integrar-se en una àrea de tipus agrari.

La cronologia inicial d'aquesta vil·la se situa al començament de l'alt imperi, mentre que encara no se n'ha pogut determinar el moment d'abandó; si més no, hi ha evidències de presència humana fins al segle V dC. Aquesta situació al

1. Les indústries de salaons de peix són freqüents en el litoral sud del Mediterrani, i, tot i que poc abundants, també es localitzen en punts de la costa catalana, com la factoria de salaons de Roses (NOLLA/NIETO, 1981).

costat del mar devia ser un aspecte força valorat en època romana, ja que d'una banda devia facilitar l'aprofitament dels recursos marins, i al mateix temps, devia permetre la utilització d'una navegació de cabotatge, a petita o mitjana escala, que de ben segur s'utilitzava freqüentment.

Al llarg de la costa tarragonina podem localitzar abundants vil·les que reuneixen aquestes condicions estratègiques. Així en el tram que hi ha entre Cambrils i Tarragona, per exemple, s'han localitzat un total de cinc assentaments propers a la costa i a la *Via Augusta*: la Llosa (Cambrils), l'Esquirol (Cambrils), el cap de Sant Pere (Salou), la Punta de Salou, i Cal·lípolis (la Pineda, Vila-seca).

EL CONJUNT DE BRONZES

El conjunt de bronzes que hem mencionat anteriorment, va ser descobert en el transcurs d'una campanya d'excavació feta al començament del 1992; en

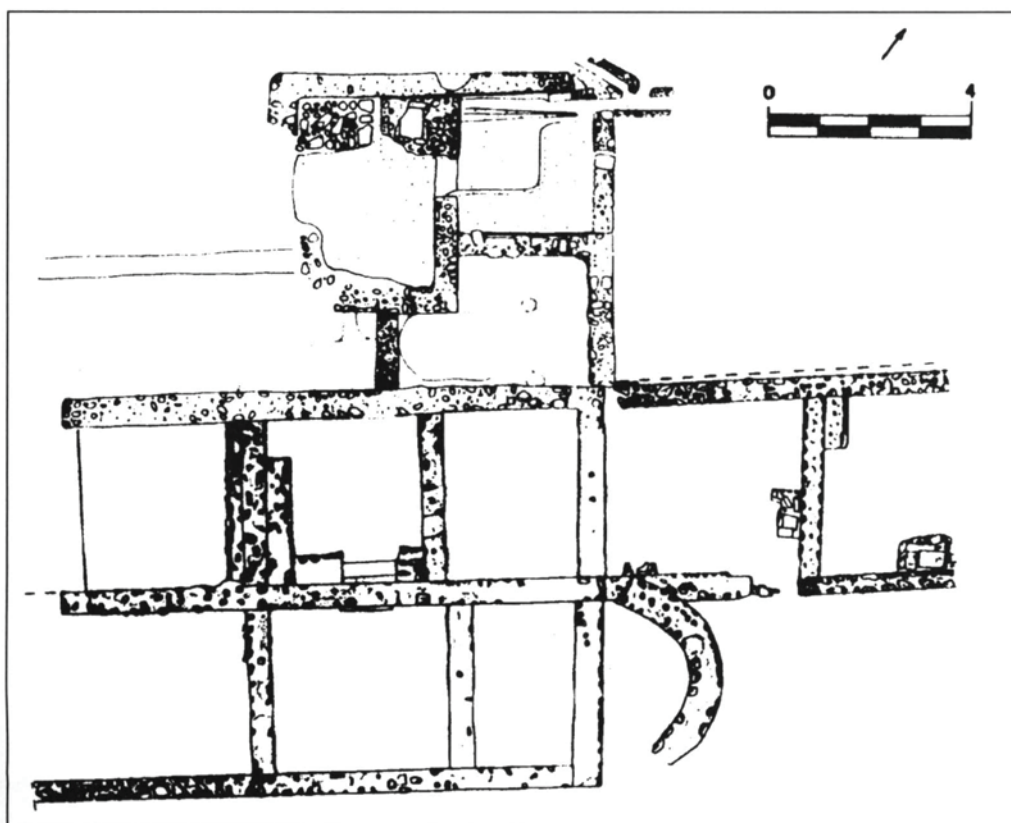

Fig. 1. Planta de les restes documentades del sector industrial de la vil·la.

l'actualitat es troba en curs de restauració. Va aparèixer a l'interior d'un àmbit que havia sofert diverses fases constructives de funcionalitat diversa. En el darrer moment d'ús, en aquest àmbit es va fer un retall de forma rectangular en el nivell geològic i es va resseguir el perímetre de les parets, que posteriorment fou farcit amb material rebutjat procedent de la part residencial de la vil·la. Així, aquest farciment estava format per material de construcció, restes de pintures murals de diferents estils, les peces d'un *opus sectile* i, finalment, el conjunt de bronzes que descriurem tot seguit.

En primer lloc cal destacar la presència d'un lampadari que representa un jove adolescent, nu, calçat amb sandàlies i amb una de les cames lleugerament avançada i flectida. El braç dret forma angle recte amb el cos a partir del colze, té la mà en actitud de sostenir algun element, segurament un dels suports cilíndrics recuperats en l'abocador i que devia servir per posar-hi una llàntia. El palmell d'aquesta mà conserva restes d'una aplicació de plom, un possible reforç de la soldadura.

El braç esquerre apareix estirat al llarg del cos i adossat a la cama, amb un element vegetal enrotllat. Aquest element consisteix en una branca que passa per l'esquena de la figura, s'enlaira per damunt del cap i es ramifica en quatre branques més. Cadascuna devia sostenir una llàntia de terrissa i és acabada amb un botó i lligada amb una aplicació que les devia fixar al tronc. El cap està fet d'una sola peça, diferenciat de la resta del cos, amb el qual encaixa perfectament. Presenta els cabells llargs i pentinats de manera que li cauen formant rínxols per l'esquena i la part anterior de les espatlles. Els ulls devien portar algun tipus d'aplicació (pasta de vidre o pedra) que els devia donar un aspecte més realista.

L'escultura recolza sobre una peanya quadrangular, sostinguda per quatre potes en forma d'urpes de felí abundantment decorades amb motius geomètrics, i de les quals únicament se'n conserven tres. La part superior d'aquesta plataforma apareix també ornamentada i amb un orifici circular, d'on surt una peça cilíndrica motllurada, sobre la qual se situa l'estàtua. L'escultura fa 64 centímetres d'alçària i la peanya, 17 centímetres.

És freqüent l'ús d'estàtues lampadaris de bronze als *triclinia*, amb una doble funció: il·luminació i decoració de les estances. Així, a Pompeia, per exemple, s'hi han documentat diverses estàtues amb aquestes característiques, de vegades als *triclinia* dels jardins, representant figures molt diverses: sàtirs, silens, efebús, etc. (BIROLI, 1990). D'aquests últims, podríem citar com a exemples, el de la «Casa de l'Efebús», còpia d'un original grec (JASHEMSKI, 1979: núm. 148) o un altre, exemplar de Pompeia (Museu de Nàpols), que presenta una posició dels braços molt similar a la de la Llosa (JASHEMSKI, 1979: núm. 184).² Quant a la cronologia, aquestes peces són freqüents a les darreries del segle I i durant tot el II dC. El paral·lel més pròxim es troba a la mateixa ciutat de

2. La composició d'aquestes dues estàtues de Pompeia és similar a la de l'exemplar de la Llosa. Aquest fet fa pensar en l'existència de prototips preestablerts. D'altra banda, el sistema de lampadaris ramificats portallànties també el tenim documentat a altres jaciments d'època romana.

Tàrraco, recuperat a les darreries del segle passat a la Pedrera del Port de Tarragona. Aquest representa un jove de raça negra que sosté amb les mans una pàtera destinada a suportar elements de naturalesa incerta (llànties, utensilis auxiliars, etc.).

Una altra peça destinada a la il·luminació i recuperada en aquest jaciment, és un canelobre format per un fust d'1,57 metres coronat amb una plataforma que devia suportar una llàntia de bronze. El fust és una barra de secció cilíndrica estriada, formada per una ànima de ferro recoberta de bronze. A la part inferior, té un apèndix cilíndric de ferro que fa d'encaix amb un suport en forma de tres-peus, que consisteix en una peça cilíndrica central amb tres potes estriades acabades amb urpes de felí, d'identica factura que les de la peanya del lampadari. El canelobre fa 1,57 metres i els tres peus de suport, 15 centímetres.

La part superior del fust presenta un acabament amb forma de calze, decorat amb un extens repertori de motius geomètrics i vegetals estilitzats. Aquesta part superior està culminada per una peça plana que devia servir de base d'una llàntia de bronze. Aquesta també recuperada. És piriforme, d'un sol broc i el disc presenta una petita perforació circular. Té una nansa replegada sobre el disc i acabada amb una màscara teatral de molt bona factura. Aquest tipus de llànties piriformes amb representacions de rostres humans a l'extrem de la nansa són relativament abundants. A la península Ibèrica coneixem dos exemplars de característiques molt semblants, tot i que de dimensions més reduïdes; l'un al Museu Arqueològic Provincial de Lleó (BLÁZQUEZ, 1959: 159-170 i VVAA, 1990: 272, núm. 206), i l'altre al Museu de Cadis (ROMERO, 1934: 179, lám. LXXV i VVAA, 1990: 273, núm. 207). Tots dos amb una datació compresa entre el final del segle I i l'inici del segle II dC. També es troben exemplars iguals fora de la península, concretament coneixem l'existència de peces al Museu Arqueològic d'Aquileia, del Louvre (BLÁZQUEZ, 1959), al Museu de Milà (PANAZZA, 1984: 112, núm. 69, Tav. XXXVI),³ i a Mainz (MENZEL, 1969, núm. 103).

Els elements per a la il·luminació de la casa permeten nombrosos recursos ornamentals, per la qual cosa sempre han constituït una part de la decoració de les diferents habitacions. Per aquest motiu, ja en els segles IV i III trobem a Etrúria una gran diversitat de canelobres i *thymiateria* (BURANELLI, 1989). De vegades, també es poden apreciar com alguns porten llànties (BURANELLI, 1989: 29, núm. 65), element que s'introduirà a Etrúria per influència hel·lenística i que, més tard, cap als segles I i II dC serà una peça relativament freqüent.

Dintre del conjunt també van aparèixer dos suports per anar sobre la taula, idèntics quant a la forma i l'estil, tot i que de dimensions diferents. Cada un d'aquests suports consta de tres peces: un plat, una tija i una base sobre quatre potes. Les bases estan formades per una plataforma quadrangular, amb una perforació circular central, en la qual devien encaixar les tiges, i presenten quatre potes en forma d'urpes de felí d'identica factura que les de la plataforma del lampadari i els tres peus del canelobre. Les tiges són una peça cilíndrica, motllu-

3. En aquesta publicació se citen paral·lels de la llàntia per tot Itàlia i Bèlgica.

Fig. 2. Detall de la llàntia recuperada a l'abocador.

rada, amb els extrems oberts, més ample a la part inferior que a la superior. Finalment, a sobre del peu hi devia anar un plat, una peça que presenta nou motlles circulars concèntriques, al damunt de la qual es devia dipositar algun recipient, segurament la pàtera i el cassó que es van trobar amb el conjunt.

Coneixem un suport molt semblant a aquests, trobat fora de context al Cerro de los Castellones (Campillos, Màlaga) (SERRANO/ATENCIA/DE LUQUE, 1985: fig. 4, núm. 32⁴ i VVAA, 1990: 283, núm. 226). La seva utilitat devia ser semblant a la dels actuals estalvis, és a dir, per posar a taula recipients escalfats, aïllant-los de la superfície d'aquesta. D'altra banda, es van localitzar dos recipients: una pàtera i un cassó, tots dos de bronze.

La pàtera és de perfil exterior convex amb el llavi inclinat cap a l'interior, la part superior del qual presenta una decoració d'òvuls, i amb el fons extern còncau. Té un mànec de secció circular amb la representació d'una figura, segurament femenina, estesa amb els braços oberts abraçant una part del llavi del recipient. A l'extrem distal del mànec respecte al recipient hi apareix, com a coronament, un altre cap femení. També apareix decorada amb filigranes tota la part superior d'aquest mànec, que un cop restaurat es va observar que presentava un bany de plata i que encara tenia un cap humà més, a la part central del mànec. A la superfície externa, en el lloc on s'uneix la paret amb la base, i a l'alçada de l'arrencament del mànec presenta una altra representació en relleu d'un rostre humà de perfil. L'abundant decoració d'aquesta peça fa pensar que es tracta d'un objecte més de caire ornamental que no per ser utilitzat com a vaixel·la.

Pel que respecta al cassó, es tracta d'un recipient de forma ovalada, amb un mànec de secció rectangular, molt ornamentat, amb l'extrem acabat en un disc, i amb una perforació circular al centre. La part superior del mànec presenta un oval diferenciat, que segurament correspon a la marca de l'oficina que el va fabricar.⁵

És freqüent l'existència d'aquest tipus de peces en el conjunt de la vaixel·la de bronze de les *domus*. A la Itàlia septentrional s'ha estudiat un taller, l'oficina dels CIPII, que fabricava entre altres peces, cassons molt semblants a l'aparegut a la Llosa (MASSARI/CASTOLDI, 1985: 53-65, Tav. V i VII). Aquestes peces solen portar la marca de l'obrador impresa a la part superior del mànec. Sembla que les peces d'aquesta oficina van tenir una àmplia difusió; així, s'han localitzat peces a diversos jaciments de les illes Britàniques (Leicester, Hod Hill, Circenter...) amb cronologies de mitjan segle I dC; a l'Europa Septentrional, i naturalment a Itàlia, amb datacions semblants. Segons aquest estudi es devia tractar de produccions del segle I dC, que arriben fins a la centúria següent.

4. En aquesta publicació s'indica l'existència d'una peça gairebé idèntica, localitzada al Museu del Louvre, a la qual no hem tingut accés.

5. La peça trobada a la Llosa es localitzà en un pèssim estat de conservació, per la qual cosa fou necessari extreure-la mitjançant el sistema de l'engassat. Això impedeix observar clarament si presenta o no la marca de l'Oficina, com també les característiques ornamentals, fins que no s'acabi la restauració de la peça, actualment en curs.

Finalment, completaven el conjunt metàl·lic dues monedes de bronze il·legibles, i dos objectes de ferro, l'estat dels quals impedia veure de què es tracta. Juntament amb els de bronze van aparèixer nombroses peces de marbre, corresponents a un *opus sectile* que fou desmuntat i llençat. Aquest, combinava peces triangulars i quadrades de dues mides (14 x 7 centímetres i 20 x 10,5 en el cas dels triangles, i 14,5 x 14,5 i 21 x 21 centímetres en el dels quadrats), i al mateix temps tres tonalitats de marbres diferents.⁶ Tot anava coronat per una orla formada per peces rectangulars i petits triangles.

Si observem tot el lot de bronzes, de seguida es constata que formen part d'un mateix conjunt, fets per un mateix taller i pensats per a la decoració d'una sala concreta de la *domus*. Així, amb una ràpida mirada podem advertir que els dos conjunts dels suports són gairebé idèntics, amb algunes variacions dimensionals, que les urpes de felí que suporten les dues bases amb quatre peus són iguals que les del trespeus del canelobre i la peanya de l'estàtua lampadari. Donades les característiques de les peces trobades a la Llosa, sembla evident que devien formar part d'un *triclinium*, si considerem la similitud d'algunes de les peces amb altres peces trobades a diversos peristils de Pompeia (JASHEMSKI, 1979). Tenim, doncs, d'una banda uns elements d'il·luminació de la sala, el lampadari i el canelobre, que al mateix temps devien servir de decoració. I d'altra, elements per situar damunt de la taula: els suports, la pàtera i el cassó. En general, els elements d'il·luminació són components importants dintre la decoració de la *domus*, ja que permeten exterioritzar-ne el luxe, i constitueixen de fet un símbol de l'*status* social.

A tot això, hem de sumar el conjunt de peces de marbre que devien formar un paviment d'*opus sectile*, com també el gran nombre de fragments de pintures murals amb decoracions geomètriques i vegetals. La situació en què es trobaren tant les restes de pintures murals, com els fragments de *sectile* i les peces de bronze, fan pensar en una reforma total del *triclinium* per causes desconegudes per nosaltres, en la qual es devia desmuntar la totalitat de l'estança, segurament per fer-hi una nova decoració que devia incloure el terra, les parets i els elements de decoració mobles.

Pel que respecta a la cronologia, en aquest rebliment manquen elements suficients per establir-ne una datació precisa. No obstant això, en funció del marc estratigràfic general, podem situar-lo entre les darreries del segle II i l'inici del segle III dC. Si tenim en compte que els paral·lels d'algunes de les peces de bronze es daten entre les darreries del segle I i els inicis del segle II dC, sembla raonable pensar que les peces foren utilitzades en el transcurs del segle II, amb la consegüent degradació de què és objecte el bronze, per la qual cosa fou necessària una substitució de les peces, que en comptes de ser aprofitades, van ser llençades.

6. L'anàlisi d'aquests marbres es troba actualment en curs, a càrrec del Servei de Materials Arqueològics de la Universitat Autònoma de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

- BIROLI. *Il bronzo dei romani*. Roma: 1990.
- BLÁZQUEZ. «Veintinueve lámparas romanas de bronce del Museo Arqueológico Nacional de Madrid». *Zephyrus*. [Salamanca], (1959). núm. 10, p. 159-170.
- BURANELLI. *Candelabri e Thymiateria*. Monumenti Musei e Gallerie Pontificie. Museo Gregoriano Etrusco, Cataloghi 2. 1989.
- CONTICOLLO DE SPAGNOLIS DE CAROLIS. *Le lucerne di bronzo di Ercolano e Pompei*. Roma: 1988.
- JASHEMSKI. *The gardens of Pompei, Herculaneum and the villas destroyed by Vesuvi*. New York: 1979.
- MASSARI/CASTOLDI. *Vasellame in bronzo romano. L'officina dei CIPII*. *Archeologia dell'Italia*. Como: 1985.
- MARTÍN, G. «Las pesquerías romanas de la costa de Alicante», *Papeles del Laboratorio de Arqueología de la Universidad de Valencia*. [Valencia] (1970).
- MASSÓ; RAMON; MAGRIÑÀ. *Memòria de les campanyes d'excavació portades a terme en la vil·la romana de la Llosa, terme municipal de Cambrils, Baix Camp*. 1990.
- MENZEL. *Antike lampen im römisch - Germanischen zentralmuseum zu Mainz*. Mainz: 1969.
- NOLLA, J. M.; NIETO, J. «Una factoria de salaó de peix a Roses». *Fonament* [Barcelona] (1981), núm. 3, p. 187-200.
- PANAZZA. *Le lucerne romane della Valcaconica*. 1984.
- ROMERO. *Catálogo Monumental de España: Provincia de Cádiz*. Madrid: 1934.
- ROULAND. *Bronzes antiques de Haute Provence*. Paris: 1965.
- SERRANO; ATENCIA; DE LUQUE «Excavaciones arqueológicas en el «Cerro de los Castillones» (Campillos, Málaga). (Campañas 1977-1981)». *Noticiario Arqueológico Hispánico*. [Madrid] (1985), núm. 25.
- VVAA. *Los bronceos romanos en España*. Madrid: 1990.